

Zpráva o činnosti Metodické komise v Archivu bezpečnostních složek

► **Světlana Ptáčnicková**

Metodická komise (dále jen Komise) byla v Archivu bezpečnostních složek (dále jen Archiv) zřízena Pokynem ředitele Archivu č. 2 ze dne 22. ledna 2009. Komise je stálým pracovním a poradním orgánem ředitele Archivu, který ji řídí a zadává problematiku pro vypracování stanoviska a pracovních materiálů. Hlavní náplní její činnosti je řešení metodických otázek, posouzení způsobu zpracování archivních souborů a posouzení archivních pomůcek.

Komise měla původně pět stálých členů – zaměstnanců Archivu ve funkci archivář, a externí odborníky. Funkci tajemníka komise vykonává archivář spravující evidenci Národního archivního dědictví (NAD). K projednání určité problematiky mohou být na zasedání Komise přizváni další zaměstnanci Archivu, popř. externisté, kteří se danou problematikou zabývají.

Komise

- 1) vytváří metodiku pro zpracování archivních fondů a souborů, metodicky dozoruje a posuzuje tvorbu archivních pomůcek v Archivu,
- 2) posuzuje zpracovatelem navržený způsob zpracování jednotlivých archivních fondů a souborů a lektorované návrhy archivních pomůcek,
- 3) podílí se na vytváření informačního systému Archivu,
- 4) řeší metodické otázky dle zadání ředitele Archivu, popřípadě odborné otázky vzešlé z návrhů ostatních vedoucích pracovníků Archivu.

První zasedání Komise v únoru 2009 mělo pouze informativní charakter. Bylo zde sice projednáváno zpracování fondů stanovené plánem práce Archivu na rok 2009, ovšem vzhledem k tomu, že plány práce Archivu v předchozích letech byly koncipovány bez ohledu na jeho reálné možnosti, zůstalo výhradně u teoretické diskuze. Na tomto jednání Komise byl rovněž představen pokyn ředitelky Národního archivu – „Závazná příručka pro zpracování archivních souborů a tvorbu archivních pomůcek v Národním archivu“, kterou měli přítomní prostudovat, posoudit, zda by ji bylo možno přizpůsobit potřebám Archivu a zaslat své připomínky tajemníkovi Komise Mgr. Petru Dvořáčkovi.

Hlavním bodem druhého zasedání Komise, které se konalo v říjnu 2010, bylo projednání již zmíněné „Závazné příručky pro zpracování archivních souborů a tvorbu archivních pomůcek v Národním archivu“ a její úprava pro potřeby Archivu. Bylo rozhodnuto, že při aplikaci příručky na podmínky Archivu bude zvolen následující postup:

- a) Text příručky bude zachován, resp. budou aktualizovány pasáže týkající se organizace práce a kompetencí uvnitř Archivu.
- b) V souvislosti s tímto bude vypracován návrh na vznik pracovní skupiny, která by technicky a organizačně zajišťovala propojení činností souvisejících s inventarizací, tvorbou inventářů a jejich zveřejněním (Janus, PEvA apod.)

Tehdejší ředitel Archivu PhDr. Ladislav Bukovszky požadoval, aby Komise stanovila fondy, jejichž uspořádání považuje za prioritu. Pro rok 2010 to měly být následující strategické fondy:

- Oddělení archivních fondů FMV – II. správa SNB, IV. správa SNB a VI. správa SNB
- Oddělení operativních svazků rozvědky a VKR (Vojenské kontrarozvědky) – SSEP (Systém sjednocené evidence poznatků), Zpravodajská správa Pohraniční stráže
- Oddělení operativních svazků kontrarozvědky a vyšetřovacích spisů – fond Správy sledování a dále menší fondy ZO (zvláštní operativní), případně ZA (zvláštní agenturní) a ZV (zvláštní vyšetřovací).

I zde však platí to, co bylo řečeno výše – v době, kdy archivní oddělení byla (a stále ještě jsou) maximálně vytížena badatelskými a úředními žádostmi a požadavky Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR), zůstává pořádání fondů pouze zbožným přáním. V souvislosti s touto otázkou se ukázalo, že by bylo potřebné, aby v Komisi mělo svého zástupce každé z archivních oddělení.

Z diskuze ke zpracování prioritních fondů vyplynulo několik problémů:

- a) chybí definice fondu jako takového
- b) chybí jednotná metodika zpracování fondů.

Bodu a) se Komise měla věnovat na svém dalším zasedání, bodu b) pak na zasedání následujícím. Zúčastnění se shodli, že stanovení definice fondu jako takového a vypracování jednotné metodiky jeho zpracování je nejdůležitějším úkolem, který před Komisí stojí.¹

1 Pro množství aktuálních úkolů, které bylo na následujících zasedáních nutno řešit, se nakonec Komise k těmto teoretickým problémům zatím nedostala.

Třetí zasedání Komise proběhlo v prosinci 2009. Mgr. Dvořáček připravil návrh pracovní skupiny pro správu archivních aplikačních programů v Archivu bezpečnostních složek. Řediteli Archivu byly zaslány návrhy fondů, které byly správci fondů označeny za prioritní pro zpracování. Zúčastnění prodiskutovali připomínky k „Závazné příručce“. Příručka byla po formální stránce mírně poupravena.²

V souvislosti s přípravou příručky vyvstala také otázka evidence a zveřejňování archivních pomůcek. Na webu Archivu jsou sice uveřejněny archivní pomůcky k jednotlivým fondům, ale k jejich zveřejnění došlo bez konzultace se správci příslušných fondů, a pomůcky tak mohou badateli poskytnout zavádějící údaje. Aby byl tento nežádoucí stav odstraněn, měla jednotlivá oddělení zaslat tajemníkovi Komise seznamy relevantních archivních pomůcek k jimi spravovaným fondům, ze kterých měl následně vytvořit jejich celkový seznam, a ten měl být předložen řediteli Archivu ke schválení. Zároveň měly být relevantní archivní pomůcky zaevidovány a uloženy do spisovny sekretariátu ředitele.

Komise se dále věnovala vyznačování zrušení stupně utajování na archiváliích Archivu. Dne 2. prosince 2009 obdržel Archiv dopis od Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra (OAS SS MV), týkající se požadavku Národního bezpečnostního úřadu (NBÚ) k vyznačování zrušení stupně utajování na archiváliích. NBÚ požadoval, aby zrušení stupně utajení bylo fyzicky vyznačováno na každém listě, který původně nesl stupně utajení. OAS SS MV se s tímto požadavkem NBÚ neztotožnil, nicméně stanovisko NBÚ nehodlal rozporovat. Nechal na jednotlivých archivech, aby se rozhodly, zda budou tento požadavek plnit, či nikoliv. Pokud ho nebudou plnit, vystavují se možnému postihu ze strany NBÚ.

Komise nesouhlasila se stanoviskem NBÚ. Navrhla řediteli Archivu následující:

- 1) Přidržel se pokynu ředitele s odkazem na zákon č. 499/2004 Sb.
- 2) Zrušení stupně utajení vyznačovat nadále pouze na svrchní přebalové desky, a nikoliv na jednotlivé listy archiválií. Pro potřeby xerokopií a vlastních reprodukcí badatelů vytvořit průsvitné fólie s vyznačením „zrušení stupně utajení“. Povinností badatelů bude tyto fólie používat. Tuto skutečnost zapracovat do „Badatelského řádu“.
- 3) Vzhledem k závažnosti tohoto problému nechat vypracovat právní analýzu a požadovat závazné právní stanovisko.

Komise se znovu sešla v červnu 2010. Tentokrát se zabývala ryze aktuálními problémy. Vedoucí oddělení operativních svazků rozvědky a VKR Mgr. Pavel Navrátil

2 Příručka byla vydána jako Směrnice ředitele Archivu bezpečnostních složek „Zpracování archivních souborů a tvorba archivních pomůcek v Archivu bezpečnostních složek“ dne 18. března 2010.

požádal Komisi o stanovisko ve věci vyřídování materiálů z tzv. „skartu VKR“. Tímto slovním spojením jsou označovány písemnosti III. správy SNB (Vojenské kontrarozvědky), které byly převzaty v pytlích, označených jako skart A a skart B. Bylo zahájeno postupné třídění těchto materiálů do věcných skupin, aby mohla být provedena jejich rekonstrukce. Mgr. Navrátil na zasedání Komise přednesl přítomným informativní zprávu o průběhu dosavadního třídění těchto archivních materiálů. Zdůraznil, že v průběhu dosavadních prací bylo přistupováno k vyřazování a likvidaci materiálů, které buď nenesly žádnou informaci (nenadepsané obaly, prázdné formuláře, útržky), nebo neměly s agendou fondu zjevně nic společného (poznámky osobní povahy, recepty). Od zahájení této činnosti uplynulo již jeden a půl roku a z celkového množství 435 převzatých pytlů je takto vyříděno 310. Stav zpracovanosti je tedy v současné době cca 75 % objemu. Mgr. Navrátil v této fázi považoval za vhodné navázat pokročilejším stadiem třídění, kdy by byly z dalšího archivního zpracování vyňaty další typy doposud ukládaných materiálů. Jmenovaný proto Komisi předložil k projednání seznam základních skupin materiálů určených, po patřičném kritickém zhodnocení, k vynětí z fondu.

Komise se k jednotlivým skupinám vyjádřila. Dále upozornila na nutnost řešit také právní náležitosti vnitřní skartace, jež se řídí ustanoveními zákona č. 499/2004 a uvnitř Archivu bezpečnostních složek zásadami „Závazné příručky pro zpracování archivních souborů a tvorbu archivních pomůcek v Archivu bezpečnostních složek“. Zpracovatel při vnitřní skartaci fondu předloží detailní návrh plánované skartace Komisi, která v této věci na základě odborného zvážení rozhodne.

Další bod jednání se týkal nesouladu mezi strukturou tzv. digitálního archivu a fyzickým stavem a rozdělením fondů. V červenci 2009 spustil Ústav pro studium totalitních režimů pilotní projekt elektronického (digitálního) archivu, jehož konečným cílem by měla být možnost dálkového přístupu k digitalizovaným archiváliím. Jako nezbytná součást tohoto projektu vstoupila ještě před tím v platnost příslušná směrnice ředitele Archivu „O struktuře elektronického archivu“, upravující vnitřní strukturu elektronického archivu. Směrnice předpokládala, že elektronický archiv bude obsahovat elektronické kopie archiválií, evidenčních a registračních pomůcek, archivních fondů včetně agenturních, operativních, vyšetřovacích a kádrových svazků nebo spisů, archivních sbírek i jednotlivých archiválií a dokumentů vzniklých činností bezpečnostních složek, Komunistické strany Československa a organizací Národní fronty, působících v těchto složkách v období od 4. dubna 1945 do 15. února 1990 (dále jen dokumenty), převzatých podle ustanovení § 14 zákona č. 181/2007 Sb. (o Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů). Archivní fondy měly být v elektronickém archivu řazeny dle hierarchicky kompetenčního hlediska do čtrnácti věcných skupin (tematik). Tyto skupiny byly direktivně stanoveny bývalým ředitelem Archivu PhDr. Bukovským, a to v některých případech uměle, bez ohledu na faktický stav, nebo obecně platné archivní zásady.

Vedoucí oddělení evidenčního a správy digitálního archivu Mgr. Petr Zeman ve své zprávě upozornil členy Komise na problém vznikajících rozporů mezi danou strukturou digitálního archivu a reálným stavem a rozdělením fondů. Tento problém se týkal především oddělení operativních svazků kontrarozvědky a vyšetřovacích spisů. Komise přijala proto usnesení, ve kterém požadovala, aby struktura digitálního archivu a skutečné rozdělení fondů vzájemně korespondovaly. Komise uložila Mgr. Zemanovi vypracovat návrh změny struktury digitálního archivu a předložit jej Komisi k připomínkám. Ta jej po schválení předloží řediteli Archivu.

V listopadu 2010 proběhlo zatím poslední, páté zasedání Komise Archivu, na které vedoucí oddělení evidenčního a správy digitálního archivu připravil návrh změny struktury digitálního archivu. Tato změna se ukazuje jako značně složitá. Jako nejproblematictější se jeví svazková agenda. Zásadním problémem je dosavadní rozdělení svazkové agendy uměle podle krajů. Svazky jsou totiž fyzicky uloženy podle typů, což vychází z historického vývoje fondů, a takto jsou rovněž jednotlivé fondy svazkové agendy evidovány v NAD.

Komise se dále věnovala závěrečné zprávě Odborné komise k posouzení problematiky ochrany archiválií, digitalizace a informačních systémů v Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek (KODI).³ Metodická komise se ztotožnila se závěry KODI a doporučí nové ředitelce ABS Mgr. Janě Poddané, Ph.D. vstoupit do jednání s ÚSTR a dalšími odbornými pracovišti a institucemi (Národní archiv, Archivní správa MV atd.) k napravení nedostatků a problematických skutečností obsažených v závěrečné zprávě KODI.

Následujícím bodem jednání byl seznam platných archivních pomůcek. Na základě kontroly evidence NAD v programu PEvA provedené PhDr. Michalem Wannerem, Ph.D. v průběhu státní kontroly, konané Odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra, bylo zjištěno několik nesrovnalostí, které je třeba napravit. Jednou z nich je evidence archivních pomůcek Archivu.

V rámci Archivu byl vypracován soupis archivních pomůcek ke schválení a zaevidování do evidence archivních pomůcek v programu PEvA. Drtivá většina archivních pomůcek převzatých Archivem od MV byla vytvořena v 70. a 80. letech dvacátého století v podobě sdružených inventářů, které jsou navíc členěny (podle doby vzniku) na díly. Tyto archivní pomůcky v žádném případě nesplňují náležitosti dané legislativou. Komise proto navrhla oslovit OAS SS MV s žádostí o doporučení, jak postupovat v případě sdružených inventářů k fondů Archivu, neboť se jedná o historický problém, vzniklý před vznikem Archivu bezpečnostních složek i před platností stávající právní úpravy. Jako jedno z řešení se jeví možnost dočasné výjimky a povolení zápisu

3 Se Zprávou je možno se seznámit na: http://www.cesarch.cz/data/fil_0308.pdf

více karet NAD k jedné archivní pomůcce (sdruženému inventáři) v rámci programu PEvA a formální úprava této archivní pomůcky dle vyhlášky. Pokud by tato varianta nebyla možná, nabízí se jako řešení virtuální rozdělení stávajících sdružených inventářů a jejich jednotlivý zápis do evidence archivních pomůcek v programu PEvA. Vzhledem k neexistenci archivních pomůcek k fondům bývalého Studijního ústavu Komise dále doporučila tyto fondy vykazovat v evidenci NAD jako nezpracované.

Posledním problémem, kterým se Komise zabývala, byl fond „Objektové svazky“. Tímto termínem označujeme svazky, které byly zakládány jednak na tzv. zájmové objekty (sledovaly „ochranu“ zejména důležitých podniků a státních a veřejných institucí před „nepřátelskou činností“), jednak za účelem stálého dozoru StB a sledování činnosti i potenciálních skupin odpůrců režimu (jako byly např. organizace, spolky a strany působící v období první republiky, profesní, náboženské či jiné skupiny obyvatel). Každý svazek má mít své číslo registrační (tedy číslo, pod nímž byl zaevidován při svém založení) a archivní (číslo, které mu bylo přiděleno při uložení do archivu). Fond objektových svazků je v současnosti vnitřně rozdělen na dvě skupiny – objektové svazky archivované před rokem 1990 a tzv. „objektové svazky živé“ (bez archivních čísel). Současný stav zakládá několik problémů ve vztahu k vyhledávání v evidencích a ke struktuře digitálního archivu.

Komise proto navrhla v případě „živých“ objektových svazků jejich roztřídění podle kraje vzniku (ulož podle posledního záznamu v registračním protokole) a přidělení archivního čísla z archivního protokolu příslušného kraje. V rámci evidence NAD bude tento fond vykazován jako jeden fond – fond „Objektové svazky“. Roztříděním vznikne v kartě NAD sedm dílčích listů, do kterých bude zapsán příslušný počet objektových svazků podle krajů. Tímto krokem nedojde ke změně metráže fondu a evidenčních jednotek a bude nadále otevřený prostor pro vnitřní třídění fondu podle krajů. Po roztřídění „živých“ objektových svazků, které dostanou archivní čísla podle záznamu do archivních protokolů, budou tato nová čísla objektových svazků zanesena do lustračního systému (tj. systému evidencí, v nichž jsou dohledávány zejména svazky). Dále bude po roztřídění těchto „živých“ objektových svazků následovat roztřídění archivovaných objektových svazků. V tomto případě se bude jednat pouze o formu rejstříkování svazků. Ke změnám archivních čísel nedojde.

Jak je z těchto řádků patrné, úkolů, které bude muset Metodická komise ABS řešit, je nespočet. Jedním z nejdůležitějších je definice fondu. Ač se tato otázka může zdát většině archivářů „vně“ Archivu triviální, opak je pravdou. Ať už vzhledem ke specifčnosti uložených archiválií, k historickému vývoji jejich původců, nebo i vzhledem ke způsobu, jakým se materiály do Archivu dostaly. Současní členové Komise jsou dlouholetými, zkušenými pracovníky Archivu, kteří ovládají jak archivní teorii a platnou legislativu, tak i detailně rozumí spravovaným fondům. Věřme, že jim bude i v budoucnu umožněno v započaté práci pokračovat.